

ՎԱՋԵ ԹՈՐՈՍՅԱՆ

Եվրոպական համալսարանի իրավագիտության
ամբիոնի դասախոս,
իրավաբանական գիտությունների թեկնածու

ԱՇԽԱՐՀԻԿ ՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՔՐԻՍՏՈՆԵԱԿԱՆ ԸՆԿԱԼՈՒՄԸ ԵՎ ԴԱՎԱՆԱՆՔԻ ԱԶԱՏՈՒԹՅՈՒՆԸ

Աշխարհիկ պետությունը համաշխարհային պատմաիրավական մտքի զարգացման առավել քիչ ուսումնասիրված երևույթներից է: Թեև ժամանակի և տարածության մշտադի հետաքրքրությանը՝ կրոնի և իրավունքի, պետության և եկեղեցու, խղճի և դավանանքի ազատության հիմնահարցերը մեր օրերում հանդիպում են իրավակրոնական և պետակեղեցական հարաբերությունների նկատմամբ իրավաբանների դույզն-ինչ զգուշավոր և վերապահ մոտեցմանը: Անշուշտ, խիստ յուրօրինակ թեմայի ուսումնասիրմանը խոչընդոտում է նյութի խրթին լինելու հանգամանքը՝ կրոնի մեջ իրավունք և հակառակը փնտրելու, գտնելու և ընկալելու ցանկությունը: Այս հոդվածը մեր կատարած համապարփակ աշխատանքի շղթայի օղակներից մեկն է, որն էլ ներկայացվում է գիտական հանրության ուշադրությանը:

Հիմնաբաներ- աշխարհիկ պետություն, դավանանքի ազատություն, պետության և եկեղեցու հարաբերություններ:

Ավատատիրական հարաբերությունների ձևավորման շրջանում իրավաբաղաքական մտքի վրա ահռելի ազդեցություն ունեցավ քրիստոնեական կրոնը՝ դառնալով հասարակության գիտակցության առանցք: Երկարատև հետապնդումներից և զրկանքներից հետո քրիստոնյա գաղափարախոսները ոչ միայն ստացան ազատ գործելու և դավանելու հնարավորություն, այլև՝ արժանացան պետությունների հատուկ ուշադրությանը և հոգածությանը: Միլանի հրովարտակում ամրագրված հետևյալ տողերը ասվածի վառ վկայությունն են. *«Որևէ մեկին չի արգելվում ազատորեն ընտրել և դավանել քրիստոնեական հավատքը, յուրաքանչյուրին տրվում է ազատություն իր միտքը ուղղել այն հավատքին, որն, իր կարծիքով, համապատասխանում է իրեն...»*: Անշուշտ, կուռ հավատքը լավագույն միջոց էր պետությունների գաղափարական միասնականության համար: Մակայն, կրոնական ազատության դրույթները նոր կրոնի առաջխաղացման հետ մեկտեղ հակադիր ընթացք ունեցան՝ ճնշելով այլակարծությունը:

Ավելորդ չէ հիշել Հուստինիանոս կայսեր Օրենսգիրքը, որտեղ բացառությամբ հրեաների՝ յուրաքանչյուրի համար սահմանված էր պարտադիր մկրտություն: Այն անձինք, ովքեր խախտում էին սույն օրենքը զրկվում էին գույքային իրավունքներից և ենթարկվում՝ քրեական պատասխանատվության: Ավելին՝ բազմաստվածություն դավանողներին և աստվածանարգներին սպասվում էին խստագույն պատիժներ, ընդհուպ մինչև մահապատիժ: Միաժամանակ, կրոնական և պետական

օրենքների միաձուլումը հանգեցրեց պետություն-եկեղեցի հարաբերությունների սերտաճմանը:

Ծագելով ստրկատիրական կացութաձևի ընդերքում՝ քրիստոնեությունը կրոնահավատամբային դիտանկյունից մշակեց «ազատություն» ֆենոմենի սեփական դոկտրինը՝ հարստացնելով մարդու իրավունքների վերաբերյալ իրավաբաղաքական միտքը: Բնական իրավունքը հանդես է գալիս որպես աստվածային իրավունք և ճանաչում մարդկային ազատ կամքը՝ որպես աստվածային սահմանվածության արդյունք: Քրիստոնեական ուսմունքի դիրքերից՝ խիղճը ասոցացվում է Աստծո հանդեպ ստանձնած պարտավորության հետ: Չենք երկմտի ասելու, որ քրիստոնեական սիրո և ազատության համամարդկային ընկալումները Կաթոլիկ եկեղեցու հիերարխիայի ձևավորմանը զուգահեռ այլ կերպ ու որակ ստացան, որի արդյունքում՝ անհաշտ պայքար ծավալվեց պապականության և աշխարհիկ ֆեոդալների միջև², և օրակարգային դարձավ պետություն-եկեղեցի իրավապետությունների շրջանակը, ինչպես նաև այն հարցը, թե ո՞ր իշխանությունը պետք է ունենա գերակայություն՝ աշխարհիկ, թե՛ հոգևոր:

Հիմնախնդրի առնչությամբ ուշագրավ տեղեկություն պետք է համարել բյուզանդական կայսրին ուղղված Գեղասիոս 1-ին պապի գրությունը (5-րդ դար), որտեղ հոգևոր առաջնորդը ընդգծում էր աշխարհիկ և հոգևոր իշխանությունների առկայությունը. «Մրանք միմյանցից անկախ են, բայց ունեն հակակշռող ներուժ: Կրոնական հարցերում կայսրերը պետք է ենթարկվեն եպիսկոպոսներին, իսկ

www.ardaradutyjournal.com

ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

վերջիններս՝ ընդունեն կայսրերի գերակայությունը աշխարհիկ գործերում:»,- ասվում է գրության մեջ: Հատկանշական է, որ Պապը այդ ժամանակ ընդունում էր արիադավան կայսր Թեոդորիկ Մեծի գերագահությունը, որը երկրում հաստատել էր դավանանքի ազատություն և եկեղեցական գործերին պետական միջամտության անթույլատրելիություն: Հետագայում, Գելասիոս 1-ինի կողմից որդեգրված սկզբունքը խախտվեց և՛ հոգուտ եկեղեցու, և՛ թագավորական իշխանության: Եկեղեցու կողմից գործի դրվեց «երկու սրերի» գաղափարախոսությունը³, ըստ որի միապետի իշխանությունը բխում է Եկեղեցուց, որն էլ իր հեղինակությունը ստանում է Քրիստոսից, որից հետևում է, որ միապետը պետք է ենթարկվի եկեղեցուն⁴: Այդ դոկտրինի դիրքերից ամրագրվում է այն թեզը, որ գոյություն ունի հասարակության կառավարման երկու իշխանություն՝ աշխարհիկ և հոգևոր, որոնք ունեն իրենց առանձին գործունեության տիրույթը և չեն միջամտում միմյանց գործերին, քանի որ «աշխարհիկ սուրը», Աստծո միջոցով, եկեղեցին է շնորհել միապետին, հետևաբար՝ պապական իշխանությունը ավելի բարձր է աշխարհիկ իշխանությունից:

Աստծո միջոցով իշխանություն շնորհելու հիմնադրույթն իր հստակ արտացոլումն է գտել Նոր կտակարանում: **Պողոս առաքյալի** թղթում կարդում ենք. «Չկա իշխանություն, որ Աստծուց չլինի, բոլոր իշխանությունները Աստծուց են կարգված: Հետևաբար, ով հակառակում է իշխանությանը, Աստծո հրամանին է հակառակում ...» (Հռ. 13:12): Այս ելակետից էլ եկեղեցական հայրերը և քրիստոնյա գաղափարախոսները հիմնավորեցին իշխանության աստվածատուր հիմքերը և պետության հետ փոխհարաբերություններում եկեղեցու իշխանությունը համարեցին առաջնային:

Հիշյալ ուսմունքի հետևողական զարգացումը ցայտուն նկատում ենք եկեղեցու ականավոր գործիչ Հովհան Ռակեթերանի աստվածաբանական ժառանգության մեջ, խոսելով աշխարհիկ և հոգևոր իշխանության հարաբերությունների մասին, նա ընդգծում է այն հանգամանքը, որ. «... հոգևորականության իշխանությունն ավելի մեծ է թագավորական իշխանությունից, և որքանով մեծ է, այդքանով թագավորին վստահված է մարմինը, իսկ հոգևորականին՝ հոգին: Մեկը սահմանում է դրամական պարտքերը, մյուսը՝ մեղքերի պարտքը, առաջինը գործում է հարկադրանքով, երկրորդը՝ հորդորանքով, առաջինը տիրում է զգայական գործիքներին, երկրորդը՝ հոգևոր, առաջինը պատերազմում է բարբարոսների դեմ, երկրորդը՝ դևերի:»⁵: Այսինքն, մեկնաբանելով միապետի աստվածային ծագման թե-

զը, նշանավոր հոգևորականը, փաստորեն, սահմանազատում էր աշխարհիկ և հոգևոր իշխանության ոլորտները: Այս առիթով իր հերթին Կոնստանդնուպոլսի պատրիարք Հովհան Զլատոուստը (Ռակեթերան) գրում է. «Հաստատվում են երկու սահմաններ՝ մեկը թագավորության սահմանն է, մյուսը՝ սրբության: Վերջինս ավելին է առաջինից: Թագավորները գործում են երկրի վրա՝ մարմնի հանձնարարությամբ, իսկ սրբերը՝ երկնքում՝ հոգու հանձնարարությամբ: Սրբերի իշխանությունը բարձր է, հետևաբար՝ թագավորները զլուխ պետք է խոնարհեն սրբերի ձեռքերի տակ:»:

Հարկ է նկատել, որ աշխարհիկ պետության վերաբերյալ մոտեցումներ քիչ չեն հանդիպում Քրիստոնեության Սուրբ գրքում՝ Աստվածաշնչում: Այսպես, Հին կտակարանում տեղ գտած Մովսեսի և նրա եղբայր Ահարոնի գործառույթների սահմանազատումը, որն իր ավարտին հասավ Մովսեսի կողմից դատական իշխանության հաստատման հետ մեկտեղ, այլ բան չէ, քան աշխարհիկ պետության աստվածաշնչյան ըմբռնումը: Ինչ վերաբերում է Նոր կտակարանին, աշխարհիկ և հոգևոր իշխանությունների առանձնացման յուրօրինակ արտահայտություն կարող է համարվել աստվածաշնչյան հայտնի միտքը՝ «Աստծունը տվեք Աստծուն, Կեսարինը՝ Կեսարին:» (Մատթ. 22:21):

Այնուհետև, շարունակելով խնդրի քննարկումը՝ «երկու սրերի» գաղափարական ուսմունքը, առավել համակարգված, տեսնում ենք Օգոստինոս Երանելու մոտ, որի աստվածաբանական, իրավափիլիսոփայական հայացքները մեծապես կանխորոշեցին միջին դարերի մտածողության ուղենիշները: Իր «Աստծո քաղաքը» («De Civitate Dei») նշանավոր աշխատության մեջ, առանձնացնելով մարդկային և աստվածային ոլորտները, Երանելին դրանք պայմանականորեն անվանում է քաղաքներ: Մարդկային քաղաքը նախատեսված է մարդու նյութական ցանկությունների բավարարման, իսկ աստվածայինը՝ երկնային խաղաղության և հոգու փրկության համար: Մարդկային քաղաքը նգովված է և ենթակա անխուսափելի կործանման, իսկ աստվածայինը՝ հավերժ է: «Պետությունը երկու քաղաքների միջև անհաշտ հակամարտություն է» այս մոտեցումից ելնելով՝ ամենևին էլ չի բխում, որ պետությունը և եկեղեցին չունեն համագործակցության եզրեր: Պետությունը կոչված է ապահովել ներքին խաղաղությունը և հավատացյալների անվտանգությունը, այն, միաժամանակ, բարոյական կախման մեջ է եկեղեցուց և պարտավոր է աջակցել այլադավանության դեմ պայքարին: Վերջինիս «Աստծո քաղաքը» աշխատության համատեքս-

տում պատեհ է հիշատակել Օգոստինոսի այն միտքը, ըստ որի. «...եթե անհավատները չեն համոզվում, հարկավոր է նրանց ստիպել, այլ ոչ թե սովորեցնել»: Այս դրույթը հետագայում գործնական իմաստ գտավ եկեղեցական ինկվիզիցիայի դարաշրջանում:

Օգոստինոսի տեսությունը նորովի մեկնաբանեց և պետության ու եկեղեցու վերաբերյալ սեփական դոկտրինը կառուցեց **Թովմա Աքվինացին**: Նա փորձեց հարմարացնել Արիստոտելի իրավափիլիսոփայական գաղափարները Կաթոլիկ եկեղեցու կանոններին և առաջ քաշեց **քրիստոնեական պետության հայեցակարգը**: Ըստ այդմ՝ պետությունը և եկեղեցին, որպես Աստծո արարչագործության արդյունք, անբաժան են և փոխգործակցում են այլադավանության ճնշման հարցում: Աշխարհիկ իշխանության իրավասության շրջանակը սահմանափակվում է մարդկանց մարմնական գործողությունների շրջանակում, իսկ մարդկային հոգուն վերաբերող հարցերը տնօրինում է եկեղեցին: Եվ, քանի որ, մարմինը ենթարկվում է հոգուն, հետևաբար, աշխարհիկ իշխանությունը պետք է ենթարկվի հոգևորին: Այս առումով, եկեղեցին կարող է միջամտել պետության գործունեությանը, նույնիսկ տապալել միապետին, եթե նա խախտի աստվածային օրենքները և անտեսի հանրային բարիքը¹⁰:

Բացի այդ, Աքվինացին առանձնացնում էր պետական իշխանության երեք տարր՝ էություն, ծագում և օգտագործում: Իշխանության էությունը Աստծո կողմից հաստատված կարգն է, որտեղ հարաբերությունները հիերարխիկ բնույթ են կրում: Բայց ամեն իշխանություն աստվածային է միայն իր էությանը, մինչդեռ ծագմամբ կամ կառավարման ձևով այն կարող է հակասել իր էությանը, ինչպես, օրինակ՝ բռնապետությունը: Այս իմաստով

Աքվինացին կառավարման լավագույն ձևը համարում էր միապետությունը:

Հավելենք նաև, որ Թովմա Աքվինացու իրավափիլիսոփայական գաղափարները չեն շրջանցել նաև օրենքների դասակարգման և քրիստոնեության դիտանկյունից դրանց գնահատման հարցերը: Օրենքների աստիճանակարգման մեջ տարբերակվում են՝

- ա) հավերժական կամ աստվածային օրենքը, որը չունի նյութական արձանագրում,
- բ) բնական օրենքը, որը աստվածային օրենքի արտացոլումն է մարդու գիտակցության մեջ,
- գ) մարդկային դրական օրենքը, որը ամենից անկատար օրենքն է և ծառայում է մարդու երկրային ձգտումներին,
- դ) աստվածային դրական օրենքը, որը ամրագրված է Աստվածաշնչում¹¹:

Այսպիսով, ամփոփելով աշխատանքում առաջ քաշված դրույթները՝ կարող ենք ասել, որ քրիստոնեության ընդունման պահից սկսած նախկինում գերիշխող կրոնական գաղափարախոսությունը փոխարինվեց նորով՝ առանձին բացառություններով ճնշելով դավանանքի և, ընդհանրապես, խղճի ազատության դրսևորումները: Միաժամանակ, այս շրջանում պարբերաբար վերանայման ենթարկվեց պետություն և եկեղեցի հարաբերությունների ձևաչափը՝ երբեմն առաջնահերթությունը տալով եկեղեցական, իսկ որոշ դեպքերում թագավորական իշխանությանը: Այդուհանդերձ, այս հարցերի եռացող կաթսայում ի հայտ եկան աշխարհիկ և հոգևոր իշխանությունների սահմանների հստակեցման և անկախ գոյության պնդումներ, որոնք հետագայում արժեքավոր հենասյուն դարձան աշխարհիկ պետության հայեցակարգի կայացման համար:

www.ardaradutyjournal.com

¹ Евсевий Кесарийский, Церковная история / Ввод, ст., коммент., библиогр. список и указатели И. В. Кривушина. - Научное издание. - СПб.: «Издательство Олега Абышко», 2013., стр. 438.

² Կրոնաքաղաքական շարժումները մի կողմից ուղղված էին հոգևոր իշխանության ամրապնդմանը և այլակարծության զապմանը, մյուս կողմից դրանք դավանաբանական քողարկմամբ աշխարհիկ իշխանության կողմից գործադրվող քայլեր էին եկեղեցու հոգևոր ինքնուրույնության դեմ: Այդպիսի երկպառակտություններով է հեղեղված ամբողջ միջնադարը: Տե՛ս, օրինակ, պավլիկյան և թոնդրակյան շարժումները Հայաստանում, «Պատկերամարտության» շարժումը Բյուզանդիայում, «Թյուրոբյան աշխարհիկացումը կամ վանքերի բռնագրավումը» Անգլիայում, «Վիուկների որսը» Եվրոպայում և այլն:

³ «Երկու սրերի» աստվածաբանական ուսմունքի հիմնական դրույթները ձևավորվել են 10-12-րդ դարերում ինվեստիտուրայի համար պետության և եկեղեցու միջև ծավալվող պայքարում: Վարդապետության հիմքում ընկած է Հիսուս Քրիստոսի գրույցը առաքյալների հետ վերջին ընթրիքի ժամանակ, այն է՝ «35. Եւ նրանց ասաց. «Երբ

ողարկեցի ձեզ առանց քսակի, մախաղի եւ կօշիկների, մի՞թէ որեւէ բանի կարօտ մնացիք»: 36. Եւ նրանք ասացին՝ եւ ոչ մի բանի: Ապա ասաց. «Իսկ այժմ՝ ով որ քսակ ունի, թող վերցնի այն, նոյնպէս եւ՝ մախաղ. իսկ ով որ չունի, թող վաճառի իր վերարկուն եւ իր համար սուր գնի: 37. Բայց ասում եմ ձեզ, այս եւս, որ գրուած է, պէտք է, որ կատարուի իմ վրայ, թէ՛ «Անօրէնների հետ դասուեց» «որովհետեւ, ինչ որ ինձ համար է գրուած, կատարուելու վրայ է»: 38. Եւ նրանք ասացին. «Տէ՛ր, ահաւասիկ այստեղ երկու սուր կայ»: Եւ նրանց ասաց. «Բաւական են»: Ավետարան ըստ Ղուկասի 22:24-50, աղբյուրը՝ <http://www.surbzoravor.am/reading/288>.

⁴ История политических и правовых учений: Учебник для вузов / Под общ. ред. акад. РАН, д. ю. н., проф. В. С. Нерсисянца, 4-е изд., перераб. и доп., М.: Норма, 2004, стр.118.

⁵ Ս. Հովհան Ոսկերեւրան, Ճառերի ընտրանի, Էջմիածին: Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածին, 2015, էջեր 134-135:

⁶ Արշակյան Ա.Պ., Արշակյան Գ.Ա., Իրավական և քաղաքական մտքի պատմություն, ուս. ձեռնարկ, Երևան, «Նաիրի» հրատ. 2009թ. էջ 133:

⁷ Պապայան Ռ.Ա., Արդի իրավունքի քրիստոնեական ակունքները, գիտ. խմբ.՝ Գ.Գ. Հարությունյան, Էջմիածին, 2002թ., էջեր 380-381; Ռ.Գ. Պետրոսյան, Իրավունքի և օրենքի, դատարանի և արդարադատության աստվածաշնչյան հիմունքները,- Եր.: Ոսկան Երևանցի, 2008, էջ 30:

⁸ Епифанова Т.В., Человек, общество и государство в политическом учении Августина Блаженного. - М.: Международный юридический институт, 2012, стр.147.

⁹ Պետության և եկեղեցու անբաժանելիության սկզբունքի մասին Թովմա Աքվինացուց դեռ մեկ դար առաջ հիշատակել է անգլիացի փիլիսոփա, աստվածաբան Հովհան Սոլսբերիացին (John of Salisbury, 1115-1180թթ.): Նա, «Պոլիկրատիկոս» («Policraticus») աշխատության մեջ հանգամանորեն քննարկելով աստվածապետության գաղափարները, ճանաչում է եկեղեցու գերակայությունը պետության նկատմամբ: Միապետը ընտրվում է Աստծո կողմից, ինչը անխուսափելիորեն պահանջում է եկեղեցու համաձայնության անհրաժեշտություն: Новая философская энциклопедия. В четырех томах. / Ин-т философии РАН. Научно-ред. совет: В.С. Степин, А.А. Гусейнов, Г.Ю. Семигин. М., Мысль, 2010, т. II, Е - М, стр.148.

¹⁰ Чичерин Б. Н., Политические мыслители древнего и нового мира.- М.: Гардарики, 2001, стр. 72-73.

¹¹ История политических и правовых учений: Учебник для вузов / Под общ. ред. акад. РАН, д. ю. н., проф. В. С. Нерсисянца, 4-е изд., перераб. и доп., М.: Норма, 2004, стр. 123-125.

Օգտագործված գրականության ցանկ

1. Արշակյան Ա. Պ., Արշակյան Գ. Ա., Իրավական և քաղաքական մտքի պատմություն, ուս. ձեռնարկ, Երևան, «Նաիրի» հրատ., 2009թ.:
2. Ս. Հովհան Ոսկերեւրան, Ճառերի ընտրանի, Էջմիածին: Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածին, 2015, 224 էջ:
3. Պապայան Ռ. Ա., Արդի իրավունքի քրիստոնեական ակունքները, գիտ. խմբ.՝ Գ. Գ. Հարությունյան, Էջմիածին, 2002թ., 680 էջ:
4. Պետրոսյան Ռ. Գ., Իրավունքի և օրենքի, դատարանի և արդարադատության աստվածաշնչյան հիմունքները,- Եր.: Ոսկան Երևանցի, 2008թ.:
5. История политических и правовых учений: Учебник для вузов / Под общ. ред. акад. РАН, д. ю. н., проф. В. С. Нерсисянца, 4-е изд., перераб. и доп., М.: Норма, 2004.
6. Евсевий Кесарийский, Церковная история / Ввод, ст., коммент., библиогр. список и указатели И. В. Кривушина. - Научное издание. - СПб.: «Издательство Олега Абышко», 2013., 544 стр.
7. Епифанова Т. В., Человек, общество и государство в политическом учении Августина Блаженного. - М.: Международный юридический институт, 2012.
8. Новая философская энциклопедия. В четырех томах. / Ин-т философии РАН. Научно-ред. совет: В. С. Степин, А. А. Гусейнов, Г. Ю. Семигин. М., Мысль, 2010, т. II, Е - М.
9. Чичерин Б. Н., Политические мыслители древнего и нового мира.- М.: Гардарики, 2001.

Ваге Торосян

Преподаватель юридического факультета Европейского университета,
кандидат юридических наук

РЕЗЮМЕ

Христианское восприятие светского государства и свобода вероисповедания

Светское государство является одним из менее изученных явлений развития мировой историко-правовой мысли. Несмотря на свою своевременность во времени и пространстве, проблемы свободы религии и права, государства и церкви, совести и вероисповедания в наши дни сталкиваются с осторожным и сдержанным подходом юристов к религиозно-правовым и церковно-государственным отношениям. Безусловно, изучению очень своеобразной темы препятствуют запутанность и замысловатость материала, желание искать, находить и воспринимать право в религии и наоборот. Эта статья является одним из звеньев цепочки выполненной нами всеобъемлющей работы, которая представлена вниманию научного сообщества.

Ключевые слова: светское государство, свобода вероисповедания, отношения государства и церкви.

Vahe Torosyan

Lecturer of the Chair of Law at the European University,
PhD in Law

SUMMARY

Christian perception of a secular state and freedom of religion

The secular state is one of the less studied phenomena of the development of world historical and legal thought. Despite their timeliness in time and space, the problems of the freedom of religion and the law, the state and the church, the conscience and the faith today are faced with a cautious and reserved approach of lawyers to religious-legal and church-state relations. Of course, the study of a very peculiar topic is hampered by the complexity and intricacy of the material, the desire to seek, find and perceive the right in religion and vice versa. This article is one of the links in the chain of comprehensive work that we have carried out and which is presented to the attention of the scientific community.

Key words: secular state, freedom of religion, state and church relations.

Բնագիրը ներկայացվել է 26.06.2019թ.

Ընդունվել է տպագրության 20.08.2019թ.

Հոդվածը երաշխավորել է տպագրության (գրախոսել է) իրավաբանական գիտությունների թեկնածու Գ.Գ. Սարգսյանը